

Ивица Јосифовиќ

Вонреден професор

Правен факултет, Универзитет Гоце Делчев – Штип

ivica.josifovik@ugd.edu.mk

УДК.347.97/.99(4-672ЕУ)

Original research paper

СУДСКИОТ АКТИВИЗАМ ВО РАМКИ НА СУДОТ НА ПРАВДАТА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА: КОРИСНА КРИТИКА ИЛИ ПРЕЦЕНЕТ КОНЦЕПТ

Апстракт

Во изминативе години, Судот на правдата на Европската унија (СПЕУ) бил критикуван за судски активизам и ваквата критика е далеку од нова. Оваа критика зема замав во период кога улогата на Европската унија (ЕУ) и нејзиниот судски систем се испитува во државите-членки. Се повеќе национални врховни и уставни судови го критикуваат СПЕУ, не само за својот активизам туку и за неговата слаба техничка компетентност во некои пресуди. Трудот има за цел да го разработи овој проблем, да ги утврди причините и притоа да даде свое видување за иднината на судскиот систем на ЕУ, кој по Договорот од Лисабон, претрпе неколку реформи, особено во начинот на избор на судиите, бројот на судиите во Генералниот суд, отстранувањето на специјализираните судови, итн. Иако постои малку основа за критиките за постоење на судскиот активизам, самиот СПЕУ внимава да не биде вклучен во такво нешто. Понатаму, критиките дека СПЕУ има недостаток и од техничка компетентност дава поголемо значење за активизмот, имајќи ги во предвид и некои национални пресуди или мислењата на Генералните адвокати. Ова прашање е врзано со реформа на организацијата и менаџментот на СПЕУ за подобро да се задоволат потребите на страните, националните судови и граѓаните. Трудот заклучува дека СПЕУ треба повеќе да се фокусира на својата основна функција преку концентрирање на суштинските прашања и евентуално враќање кон тристепенитиот судски систем.

Клучни зборови: *активизам, Суд на правдата, реформи, судски систем, стратегија*

Ivica Josifovic, PhD

Associate Professor

Faculty of Law, University of Goce Delcev – Stip

ivica.josifovik@ugd.edu.mk

JUDICIAL ACTIVISM WITHIN THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION: A USEFUL CRITICS OR OVERATED CONCEPT

Abstract

In recent years, the Court of Justice of the European Union (CJEU) was criticized for judicial activism and such critics are far from new. This criticism is gaining momentum when the role of the European Union (EU) and its judicial system is examined in member-states. More and more national supreme courts and constitutional courts have criticized the CJEU not only for its activity, but also for its poor technical competence in some judgments. The paper aims to elaborate this issue, to identify the reasons and to give its own perspective on the future of the EU judicial system, which under the Lisbon Treaty has undergone several reforms, especially in the way the judges are elected, the number of judges in the General Court, the dissolve of specialized courts, etc. Although there is little ground for criticism of judicial activism, the CJEU itself is careful not to be involved in such a thing. Furthermore, the criticism that the CJEU has a deficiency of technical competence gives greater importance to activism, having in mind some national judgments or the opinions of General Advocates. This issue is related to the reform of the organization and the management of the CJEU to better meet the needs of the parties, national courts and citizens. The paper concludes that the CJEU needs to focus more on its core function by concentrating on substantive issues and possibly returning to the three-tiered judicial system.

Key words: activism, court of justice, reform, judicial system, strategy

Вовед

Во изминативе години, СПЕУ во неколку наврати бил обвинуван за судски активизам, но поинтензивно денес кога судскиот систем во рамки на ЕУ се испитува во државите-членки (на пример, СПЕУ е едно од главните точки во преговорите за Брегзит). Како и да е, расте бројот на национални врховни и уставни судови кои се повеќе го критикуваат СПЕУ, не само за својот активизам туку и за неговата слаба техничка компетентност во некои пресуди.

Гледано во целина, постои малку основа за обвинувањата за активизам. Судскиот активизам, сам по себе, е преценет концепт и, во секој случај, СПЕУ е доста внимателен да не биде вклучен во такво нешто.¹ Од друга страна, критиките дека СПЕУ има недостаток од техничка компетентност има поголема валидност доколку се разгледаат некои од националните пресуди или коментарите на Генералните адвокати. Ова прашање е врзано со реформа на организацијата и менаџментот на СПЕУ за подобро да се задоволат потребите на страните, националните судови и граѓаните.

Трудот упатува на тоа дека СПЕУ треба повеќе да се фокусира на својата основна функција за соочување со овие критики. Во сегашната поставеност, СПЕУ се обидува да задржи контрола на премногу работи, а мултитаскингот за еден сериозен судски систем, како тој на ЕУ, е лош принцип на управување. За подобрување на состојбата, постои потреба од поголемо значење на мислењата на Генералните адвокати, како и ИКТ инструментите. Потоа, организацијата на СПЕУ треба да се реформира за да овозможи соочување со суштинските прашања. Можеби звучни непотребно, но враќањето кон тристепен судски систем ќе помогне жалбите да се упатуваат до Генералниот суд, а специјализираните судови да бидат опширно користени. Ова според мое мислење ќе ја подобри персонализацијата, флексибилноста, ефикасноста, а ќе се отстранат одложувањата и ќе се намалат трошоците.

1. Судски активизам: да или не?

За почеток, може да се разгледаат некои од пресудите донесени во првите години од основањето на СПЕУ, а кои се однесуваат на принципите на супрематија и директно дејство: *Van Gend en Loos* и *Costa vs. Enel*.² Но, како овие пресуди се поврзани со критиките за судскиот активизам на СПЕУ?

За да се направи правилна процена, треба да се има во предвид тогашната поставеност и организација на Судот. Во тоа време, Судот имал седум судии, два Генерални адвокати и неколку правни секретари одговорни за

¹ Судски активизам претставува состојба во која судиите наместо да одлучуваат неутрално, одлучуваат на основ на сопствените преференци. Судскиот активизам најдобро може да се опише како одлучување водено од личните одлуки или политичките интересе на секој поединечен судија. На пример, наместо стриктно да се применува правото, судијата носи одлука во која се вклучени негови лични стојалишта за прашањето во случајот.

² Court of Justice, Judgment of the Court, Case 26/62 *Van Gend en Loos v. Netherlands Inland Revenue Administration*, 5 February 1963; Court of Justice, Judgment of the Court, Case 6/64 *Costa v. Enel*, 15 July 1964. Со овие случаи во постапка по претходно одлучување се воспоставени двата главни принципи околу важењето на правото на ЕУ во внатрешните поредоци на државите-членки. Тоа се принципот на супрематија и принципот на директно дејство.

интерпретација на Договорите. Во тоа време не постоел меѓународен судски систем кој би им давал право на поединците директно да преземаат судски дејствија. Понатаму, не постоеа меѓународен судски систем составен од директна соработка меѓу меѓународен суд и судовите на државите-членки. Од една страна, на почетокот ваквата поставеност на Судот се сметала за ограниченост, но од друга страна тоа повлекло прашања околу исклучителните овластувања и процедури на Судот споредено со другите меѓународни спогодби. Сепак, повеќето судии сметале дека Договорот за ЕЗ требал да има директен ефект и некоја примарност со цел да ги постигне своите цели. Оттука, парадоксално е да се тврди дека постои некаков судски активизам од „интегративна“ природа во интерпретацијата на „интегративен“ договор.

СПЕУ, поради разлики во контекстот, во различни држави различно се перцепира во поглед на судскиот активизам. На пример, во Велика Британија договорите од нивното усвојување се презентирани како создавање на слободна трговска зона, која е доста некомплетна визија. Понатаму, не постои судска контрола на уставноста на законите, така што употребата на таква привилегија од страна на супранационален суд може да се покаже ризично. Истите критики се однесуваат и за Франција, но за различни причини. Франција, историски гледано, секогаш била воздржана во можноста да дозволи судска контрола на уставноста на законите. Уставот на Франција спомнува „авторитет“, не „власт“ и тоа не е случајност. Таков специфичен уставен контекст може да ги побие анализите на пресудите на СПЕУ.

Како и да е, постојат елементи на ниво на ЕУ кои може да создадат впечаток за судски активизам. Прво, ЕУ се смета за хетерогена „супер држава“, со околу 500 милиони жители, со различни јазични и правни интерпретации. Поради тоа, изнаоѓањето судски компромис е тежок и процесот кон тоа може да се покаже како вид на судски активизам.

Второ, правото на ЕУ е во постојано менување. Од 1985 година до Договорот од Лисабон во 2009 година, Договорите пет ревизии со силен удар и на судската функција. ЕУ доби нови надлежности, на пример, во судската и полициската соработка; Повелбата за фундаменталните права (ПФП) и Европската конвенција за човекови права се уште не одат рака под рака; дел од легислативата постојано се менува и дополнува. Според членот 19 од ДЕУ само судовите може да ги интерпретираат и применуваат Договорите. Во вакви околности, многу работи може да се појават како нови и изненадувачки, но овие резултираат од промената во уставниот поредок или легислативната рамка, а не од судскиот активизам.

Трето, денес ЕУ е повеќе контрадикторна отколку порано. Ако се разгледува усвоената легислатива во последните години, ќе се забележи дека текстовите се се подолги, донекаде конфузни, а некаде и конфликтни. Кога СПЕУ го интерпретира правото на ЕУ, судиите изгледаат како активисти кога

се што прават е давање ефект на нејасната и контрадикторна волја на државите-членки и легислативата на ЕУ.

Четврто, создавачите на правото на ЕУ не се секогаш во состојба да изнајдат компромис меѓу разните актери кои учествуваат во законодавниот процес. Оттаму, на судиите им е оставена одговорноста за изнаоѓање на практични решенија. Судиите, по дефиниција се предвидени да ги дефинираат приоритетите меѓу конфликтните интереси и да го надолнуваат не само она што се интерпретира, туку и неговото значење. Во таков контекст, за некогаш тие секогаш ќе се појавуваат како активисти.

2. Судиите како активисти?

Судиите на СПЕУ во изминативе години при одлучувањето станаа повнимателни и ограничени во опсегот и значењето. Нема повеќе долги изјави и големи пресуди, како во минатото.

На пример, во случаите поврзани со борбата против организираниот криминал и тероризмот, СПЕУ се обиде да дефинира чувствителна линија меѓу потребата за заштита на основните слободи и права и гарантирање на безбедноста. Првите пресуди на Генералниот суд дадоа приоритет на безбедноста, но денес СПЕУ воспостави побалансиран пристап. Како и да е, погрешно е што СПЕУ наоѓа оправдување во преобладавањето на *ad hoc* пристап.

Ситуацијата е слична со задржувањето на податоците од телекомуникациските оператори. На пример, во случајот *Tele 2 and Watson* од 2016 година СПЕУ воспостави принцип на заштита на личните податоци, за потоа да смета дека таквите исклучоци може да бидат толерирани.³ Случаите произлегуваат од два одвоени правни системи и се однесуваат на допуштеноста да се задржуваат податоците *vis-à-vis* основните права и слободи. Првиот, *Tele 2*, се однесува кога шведската компанија предложи запирање на задржувањето на податоци според домашното имплементирачко законодавство, а во однос со Директивата 2006/24 за задржување на податоците која во април 2014 година е укината од страна на СПЕУ поради повреда на основните слободи и права. Вториот, *Watson*, произлезе од оспорувањето на домашната легислатива усвоена за да обезбеди правна основа во Обединетото Кралство кога домашниот режим за спроведување на Директивата 2006/24 не успеа поради невалидност на истата. Во постапката по претходно одлучување, СПЕУ бил запрашан дали задржувањето на податоците или пристапот до нив од страна на националните власти потпаѓа под правото на ЕУ. Генералиот Адвокат бил подготвен да прифати дистинкција меѓу задржувањето податоци (задржување од страна на

³ Court of Justice, Judgment of the Court, Joined Cases C-203/15 and C-698/15 *Tele2 and Watson*, 21 December 2016; Opinion of Advocate General Saugmandsgaard, Joined Cases C-203/15 and C-698/15 *Tele2 and Watson*, 19 July 2016.

комуникациските провајдери) и пристапот до истите (пристап од страна на националните власти). Сепак, Судот прифатил различен пристап со тврдење дека и пристапот потпаѓа под Правото на ЕУ, со што на некој начин му дава и поголем опсег на правото на ЕУ. СПЕУ не упатува дека задржувањето на податоци само по себе е недозволиво, туку потенцира околности кога задржувањето може да биде прифатливо, со што самиот Суд заземал поцврст став по ова прашање од Генералниот адвокат. Општо земено, анализата на Судот, споредено со мислењето на Генералниот адвокат, е помало во детали и структура, особено во поглед на потребата и пропорционалноста. Судот не ги адресира директно забелешките на Генералниот адвокат за законитоста, туку тоа го прави со упатување на забелешка дека условите за пристап до податоците треба да бидат обврзувачки во рамки на домашниот правен систем. Оваа потреба од воспоставување на привидна рамнотежа и натаму постои во судската практика на СПЕУ.⁴

Постапката по претходно одлучување во случајот *OMT (Outright Monetary Transactions)* нуди доста сличности. Овој случај, доста критикуван од Германските власти, се однесува на легалноста на програмата на ОМТ на ЕЦБ, објавена во септември 2012 година, но досега никогаш не користена, за купување на неограничени владини обврзници од страна на ЕЦБ од државите-членки кои се во финансиски потешкотии доколку не се во можност да стекнат одржливи каматни стапки на отворените финансиски пазари. Членот 123 од ДФЕУ забранува ЕЦБ да стекнува обврзници директно, но може да ги купува на секундарниот пазар. Иако ЕЦБ ова го има правено досега, со ОМТ програмата се додава формален елемент на условеност, а тоа е засегнатата држава да обезбеди претходна финансиска помош. Апликантите пред Германскиот суд тврделе дека ЕЦБ ги надминала своите овластувања со создавање програма која треба да се смета за економска политика, наместо монетарна, како и тоа дека програмата ја прекршува забраната за монетарно финансирање. Германскиот уставен суд во постапката по претходно одлучување побарал програмата да се прогласи за нелегална и спротивна на правото на ЕУ или да обезбеди поограничена интерпретација на програмата во согласност со Договорите. СПЕУ ја сметал програмата за компатибилна со правото на ЕУ и покрај забелешките на Генералниот адвокат за условеноста на државите-членки со обезбедување на претходна финансиска помош (помош во која учествува и самата ЕЦБ), за што сугерирал дистанцирање на ЕЦБ при доделувањето на финансиска помош. Судот, фокусирајќи се на процедуралните потреби и примената на поедноставен преглед при проценувањето на пропорционалноста на програмата, не сака да биде сметан за субјект кој дава второ мислење за

⁴ Поопширно во Woods, L., *Data retention and national law: the ECJ ruling in Joined Cases C-203/15 and C-698/15 Tele2 and Watson*, EU Law Analysis, 21 December 2016.

политичките одлуки на експертско тело како ЕЦБ. Теоретски, СПЕУ даде широка дефиниција на овластувањата на ЕЦБ, но практично, а како резултат на постоењето на судски активизам, истовремено повика дека тие овластувања мора внимателно да се користат.⁵

Попозната и понова е пресудата за случајот *Achbita v. G4S* од 2017 година за носењето религиозни симболи на работното место која ја следи истата балансирана стратегија.⁶ Во случајот, СПЕУ разликува функции кои имплицираат контакт на вработените со потрошувачи за кои работодавачите може да забранат употреба на религиозни симболи, но ова мора да се однесува на сите и мора да биде воспоставено како општо и јасно правило. Според фактите на случајот, тужителот започнал со работа во G4S во 2003 година и се придржувал до напишаното правило за неносење на видливи знаци на политичко, филозофско или религиозно уверување на работното место. Во 2006 година, тужителот ги известува своите работодавачи дека има намера да носи исламска марама на работното место, при што му било забрането поради прекршување на правилото. Истата година, компанијата усвојува измена во работните правила правејќи ја забраната во пишана форма, а тужителот е отпуштен од работа поради намерата за носење на марамата на работното место. Судот во Белгија во постапка по претходно одлучување се обратил до СПЕУ за интерпретација на Директивата 2000/78 (еднаквост на работното место), со прашање дали забраната за носење религиозни симболи на работното место може да се смета за директна дискриминација (дискриминација исклучиво на религиозна основа) или индиректна дискриминација (дискриминација која не е на религиозна основа, но влијае на луѓе со псеонба религија повеќе од останатите). Прво, Судот одлучи дека носењето облека од религиозни причини е аспект на религиозно уверување, за потоа да заклучи дека не постои директна дискриминација, бидејќи работодавачот имал општа забрана за *секој* вработен во поглед на истакнувањето религиозни знаци на работното место. Потоа, Судот одлучувал дали постои било каква индиректна дискриминација. Таквата дискриминација може „објективно да се оправда со легитимна цел...доколку средствата за постигнување на таквата цел се соодветни и потребни“. Според Судот, националниот суд кој ги поставил прашањата треба да има во предвид дека политиката на неутралност на работодавачот е легитимна и е дел од неговата слобода за водење бизнис. Во принцип, одлуката значи дека работодавачите

⁵ Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-62/14 Outright Monetary Transactions (OMT), 16 June 2015; Opinion of Advocate General Cruz Villalón, Case C-62/14 Outright Monetary Transactions (OMT), 14 January 2015.

⁶ Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-157/15 Samira Achbita v. G4S Secure Solutions, 14 March 2017; Opinion of Advocate General Kokott, Case C-157/15 Samira Achbita v. G4S Secure Solutions, 31 May 2016.

може да им забранат на вработените носење на религиозни симболи, но само во одредени ситуации. Крајна цел е дека пресудата не создава забрана, но само им дозволува на работодавачите да воспостават таква забрана, што може да се покаже како доста тешко за спроведување во пракса.

Накратко, СПЕУ сега е внимателен во својата јуриспруденција од повеќе причини: ЕУ е похетерогена, Договорите се изменија, легислативата која се размножува стана покомплексна и подетална. Оттука и легитимитетот на судската власт многу повеќе се оспорува отколку порано.

3. Проблеми во судската практика

а. Настрана од активизмот, читањето на разните национални пресуди покажуваат проблем поврзан со слабите образложенија на голем број пресуди на СПЕУ. Пресудите кои се ограничени во своите образложенија, генерираат чувство на активизам, бидејќи основата и влијанието на судските одлуки остануваат несигурни.

Прво, добар пример за ограничени образложенија е дадено преку дебатата околу допуштеноста на тужбите од приватните лица за оспорување на актите кои имаат општа примена. Во 2002 година, Генералниот суд ја донесе пресудата во случајот *Jego-Quere* во поглед на широка допуштеноост.⁷ Но, СПЕУ во својата пресуда по жалбата го задржа својот рестриктивен пристап во однос на допуштеноста на тужбите за поништување на актите, поднесени од приватни лица. Како и да е, аргументот на Судот бил дека: нема ништо во Договорот што налага дека концептот на индивидуална засегнатост треба да се толкува на рестриктивен начин ... Она што Судот го гледа како неизбежно ограничување наметнато од текстот на Договорот, всушност, не е повеќе од ограничувањето наметнато од сопствената интерпретација на диспозитивот.⁸

Во пресудата на СПЕУ во случајот *Zambrano*, спротивно на опширното мислење на Генералниот адвокат, правното аргументирање на СПЕУ е содржано

⁷ Court of Justice, Judgment of the Court of First Instance, Case T-177/01 *Jego-Quere v. Commission*, 3 May 2002.

⁸ Поопширно во: Tridimas, T., Poli, S., *Locus standi of individuals under Article 230(4): the return of Euridice?*, *Continuity and Change in EU Law*, 2008, p. 81. Сличен е примерот и со пресудата на СПЕУ во случајот *Regione Siciliana*, но во спротивна насока. Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-417/04 P *Regione Siciliana v. Commission*, 2 May 2006. Генералниот суд прво усвои рестриктивен налог за недопустливост (по жалба), а потоа пофлексибилна пресуда. СПЕУ го презеде случајот во Големиот совет и донесе кратка пресуда од 40 точки, со само три параграфи на правно аргументирање. Од друга страна, заклучоците на Генералниот адвокат даваат пообемно објаснување околу можните интерпретации и нивното влијание. Opinion of Advocate General Ruiz Jarabo Colomer, *Regione Siciliana v. Commission*, 12 January 2006, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62004CC0417&from=EN>, пристапено на 10 јуни 2018.

во 10 параграфи, од кои шест се однесуваат на членот 20 од ДФЕУ кој се однесува на принципот на не-дискриминација и граѓанството на Унијата.⁹ Во пресудата, Судот ниту објаснува што е суштината на доделеното право, ниту укажува како истата се вклопува во постоечкото прецедентно право, ниту пак опсегот на нејзиниот делокруг.¹⁰ Понекогаш СПЕУ може да одлучи да ја отстрани целата дебата. Во пресудата по случајот *Полска против Советот* од 2007 година која се однесува на допуштеноста на тужби против одлуките на ЕУ¹¹, во случајот Одлука усвоена пред проширувањето во 2004 година, Мислењето на Генералниот адвокат од вкупно 76 параграфи, 46 се однесуваат, идентично како и во поднесоците на државите-членки, на прашањето за допуштеноста на тужбите.¹² Сепак, СПЕУ воопшто не обрна внимание по ова прашање, туку во пресудата наведе дека: „Судот смета дека е потребно да пресуди на почеток по суштината на случајот“.

Додека времетраењето на постапките по претходно одлучување по 2000 година се намали, истото се однесува и на правното аргументирање на СПЕУ. За да се постигне консензус во одлучувањето, потребно е согледување на колку што е можно повеќе мислења. Сепак, образложенијата на СПЕУ се ограничени на суштината. Иако ваквата констатација изгледа двосмислена, барањето консензус стана потешко по проширувањата, со 28 судии и ротирачки Големи совети.

6. Помалку критики се однесуваат на резултатите на СПЕУ отколку методот по кој се донесени пресудите. Некои делови од аргуменатациите на СПЕУ недостасуваат, се прескокнати или заобиколени, додека добар дел од пресудите се обемни изјави за резултатот, наместо причината за доаѓање до истиот.¹³ Потребно е СПЕУ во својата практика да демонстрира дека националните чувства се земени во предвид и опширно да ги објасни и

⁹ Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-34/09 *Zambrano v. ONEm*, 8 March 2011 споредено со Opinion of General Advocate Sharpston, *Zambrano v. ONEm*, 30 September 2010, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62009CC0034&from=EN>, пристапено на 10 јуни 2018.

¹⁰ Nailbronner, K., Thym D., *Annotation of case C-34/09*, *Common Market Law Review*, No. 48 (4), 2011, p. 1259.

¹¹ Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-273/04 *Poland v. Council*, 23 October 2007 споредено со Opinion of General Advocate Poirares Maduro, *Poland v. Council*, 21 June 2007, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62004CC0273&from=EN>, пристапено на 10 јуни 2018.

¹² Поопширно во Bobek, M., *Of feasibility and silent elephants: the legitimacy of the Court of Justice through the eyes of national courts*, *Judging Europe's Judges*, No. 206, p. 29.

¹³ На доста сеопфатен начин ова го објаснува претседателот на СПЕУ, Коен Ленартс. Види: Lenaerts, K., *The Court's outer and inner selves*, *Judging Europe's Judges*, Hart 2013, p. 46.

аргументира своите одлуки доколку тие треба да бидат авторитарни и авторитетни.¹⁴

Оваа слабост влијае на доста важни пресуди. Пресудата во случајот *Mangold* била суштинска во воспоставувањето на улогата на општите принципи на правото.¹⁵ Во случајот СПЕУ не успеа да постигне рамнотежа меѓу правната сигурност и заштита на легитимните очекувања против забраната на дискриминацијата на основ на возраст. Целта на зајакнувањето на индивидуалните права е поразена на друг фронт како што индивидуите може да бидат оптоварени во нивните хоризонтални правни односи со обврски кои произлегуваат од напишани, судски создадени општи принципи, што го прави практично невозможно за нив разумно да ги предвидат пренесените права и обврски наметнати над нив од правниот поредок на ЕУ. Оттаму, случајот *Mangold* е карактеризиран со недостаток од правна сигурност и со колатерална штета на уставно доделените овластувања во рамки на правниот поредок на ЕУ.¹⁶

Овие критики земаа замав по пресудите во случаите *Viking* и *Laval* од 2007 година околу конфликтот меѓу слободното движење, давањето услуги и социјалните права, пресуди усвоени во ист ден.¹⁷ Пресудите се некако двосмислени и создаваат ефект на одвраќање на колективното трудово дејствување што е резултат на нејасноста во размислувањето и недостаток од поврзаност со постоечката судска практика. Судот не успеа во обликувањето на колективната трудова политика, област во која има малку експертиза и во која има прифатено насока која ги фаворизира корпоративните интереси над заштитата на работниците. Притоа, не го следел моделот префериран во прецедентното право судирајќи ги економските наспроти социјалните и политички фундаментални права кои се појавуваат надвор од контекстот на трудовата расправа. Ова потоа има удар на општата кохерентност на судската пракса и легитимитетот на Судот. Судот усвои широк пристап на опсегот на правото на ЕУ, но во фазата на оправданост не остави било каков простор за

¹⁴ Weiler, J., *Epilogue: the Judicial after Nice*, во G. De Burda, G., and Weiler, J., (eds.), *The European Court of Justice*, Oxford University Press, 2001, p. 215. Објаснувањето на Претседателот на СПЕУ Ленартс и на Вилер се две различни стојалишта кои од една страна го сметаат СПЕУ за повеќе или помалку „перфектен“ и „повеќе авторитарен отколку авторитетен“ од друга страна.

¹⁵ Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-144/04 *Mangold v. Helm*, 22 November 2005.

¹⁶ Поопширно во: Mazak, J., Moser, M., *Adjudication by reference to general principles of EU law: a second look at the Mangold case law*, Judging Europe's Judges, Hart 2013, p. 85.

¹⁷ Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-438 *International Transport Workers Federation v. Viking Line*, 11 December 2007; Court of Justice, Judgment of the Court, Case 341/05 *Laval v. Swedish Building Workers Union*, 18 December 2007.

дискреција за признавање на националните околности. Ова изгледа неконзистентно со претходната пракса и го остава одлучувањето чувствително на обвинувањата дека неговата наметлива природа го напрега легитимитетот на Судот. Иако усвоени во ист ден и за иста проблематика, гледани одвоено, пресудите упатуваат на разни заклучоци. Пресудата во случајот *Viking* изгледа добро структурирана со балансиран заклучок кој може да се применува од националните судии, додека во пресудата од случајот *Laval*, Судот е повеќе чувствителен на националниот и на Заедницата правен контекст и применува помала структурирана пропорционалност.¹⁸

Во друго суштинско поле, повторно поврзано со фундаменталните права, може корисно да се спореди мислењето на Генералниот адвокат¹⁹ и пресудата на СПЕУ во случајот *Google Spain*.²⁰ Правото да се биде заборавен (*The right to be forgotten*) е веројатно најзначајно прашање во информатичкото општество. Генералниот адвокат предложи прецизно испитување на сите интернет учесници од една страна и различната примена на човековите права од друга страна. СПЕУ не само што не го следеше мислењето на Генералниот адвокат, не е обврзан на тоа, туку не објасни ниту зошто не го следел. Судот ги нагласува правата на индивидуите да ги отстранат нивните лични податоци од резултатите генерирани од пребарувачите, но многу малку спомнува за правото на слободно изразување и не се осврнува воопшто на членот 11 од ПФП (Слобода на изразување и информација). Исто така, потенцира дека правото на заштита на податоците генерално ги надгласува интересите на општата јавност во изнаоѓање на информации поврзани со податоци за името на субјектот, додека во исто време потенцира дека рамнотежата меѓу двете мора да зависи од специфичностите на секој случај поединечно. Пресудата бара од оние кои управуваат со податоците, властите за заштита на податоците и судовите да постигнат фер спогодба меѓу овие права, но не упатува на некој критериум како да се постигне такво нешто. Слабото образложение е резултат на слаба правна сигурност.²¹

Што значи сево ова? Од една страна, има многу критики за различни прашања за кои се доаѓа до исти заклучоци за недостаток од компетентност и/или прецизност во голем број на пресуди. Од друга страна, долго време има

¹⁸ Ibid, para. 107.

¹⁹ Opinion of General Advocate Jaaskinen, *Google Spain v. AEPD*, 25 June 2013, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=138782&doclang=EN>, пристапено на 10 јуни 2018.

²⁰ Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-131/12 *Google Spain v. AEPD*, 13 May 2014.

²¹ Поопширно во: Kuner, C., *The Court of Justice of EU's Judgment on the 'Right to be Forgotten': An International Perspective*, *European Journal of International Law*, 20 May 2014.

дебата околу реформите на судскиот систем на ЕУ без да се посвети внимание на овие критики, без било каква проценка и без никаков процес на консултација. Произлегува дека реформата на СПЕУ е целосна спротивност на пропагандата која ја презентира ЕУ како модел на отвореност, транспарентност, консултации и добро управување.

в. За подолг период, СПЕУ имал доста јасна позиција за повреда на судењето во разумен рок.²² Странките со тврдења за неразумен рок од страна на Генералниот суд треба да се жалат пред СПЕУ. Оведнаш, во 2014 година, во пресудата по случајот *Gascogne*, Судот целосно ја смени својата судска практика.²³ Отсега самиот СПЕУ ќе го испитува постоењето на неразумен рок, иако тужителите сами ќе треба да поведат нова независна постапка за штета пред Генералниот суд. Ваквото решение за страните е да се отвори друга судска постапка, која исто така може да земе време и пари. Понатаму, овој правен лек оди спротивно на принципот на независност. Логиката на СПЕУ дека различниот состав на Генералниот суд ќе ја процени штетата нема да го побие објективното чувство на зависност, кое нема да биде отстрането кога составот на Судот ќе се измени. Понатаму, СПЕУ ги разделил различните услови на одговорност меѓу два различни суда. Она што може да биде интересно е дека слични погледи против причините на Судот за промени во сопствената судска практика беа изнесени и во мислењата на Генералните адвокати во други случаи.²⁴ Со пресудата СПЕУ не успеа да ги објасни причините за напуштање на пристапот претходно прифатен во неговата судска пракса. Повторно, отсуството на квалитетно објаснување може да создаде импресија на активизам.

Отсуството на квалитетно образложение покренува и други мотиви на страна на СПЕУ, сугерирајќи дека Судот ја модификувал својата јуриспруденција во насока на својот легислативен предлог за удвојување на Генералниот суд. Моментот на донесување на пресудата во случајот *Gascogne* му овозможи на СПЕУ да пристапи кон убедување на институциите на ЕУ од итноста на реформи во судскиот систем и релативно малиот трошок за тие реформи (28 милиони евра) споредено со потенцијалните трошоци од нерешените тврдења за штети.

²² Ваквиот тренд бил воспоставен со случаите: Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-185/95 P *Baustahlgewebe GmbH v. Commission*, 17 December 1998; Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-385/07 *Duales System Deutschland GmbH v. Commission*, 16 July 2009.

²³ Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-40/12 P., *Gascogne v. Commission*, 26 November 2013.

²⁴ На пример во: Opinion of General Advocate Wathelet, Case C-580/12 P *Guardian Industries Corp. v European Commission*, 29 April 2014

И покрај промените во судскиот систем (удвојување на бројот на судии на Генералниот суд, отстранувањето на специјализираните судови, измени во начинот на избор на судиите), претпријатијата навремено поднесоа нови барања за штети пред Генералниот суд. СПЕУ, како обвинета страна, тврдел дека барањата се неосновани на основ дека мора да почнат од почеток против Комисијата како административно-бирокуратска институција. Но, Генералниот суд навремено го одбил ваквиот аргумент, нагласувајќи дека членот 335 од ДФЕУ е доста јасен,²⁵ како и тоа дека СПЕУ утврдил одобрување во својот буџет за покривање на евентуални такви трошоци. СПЕУ потоа пристапи кон поднесување на жалба против ваквиот налог пред самиот себе, но по една година жалбата е повлечена, а нејзиното поднесување и повлекување се направени без никакво објаснување, и покрај екстремно невообичаената природа на постапката.²⁶

Во своите тврдења, СПЕУ негирал дека е одговорен за било какви штети. Ова е контрадикторно со наводите на СПЕУ за удвојување на бројот на судиите на Генералниот суд, каде што нагласи дека трошоците се доста ограничени во споредба со потенцијалната обврска од неколку милиони евра кои произлегуваат од тужбите за штета поради одложување на постапките. Понатаму, како тужена страна, СПЕУ го негирал постоењето на неразумно одложување, иако како суд пронајде постоење на такво одложување во својата пресуда по случајот *Gascogne*.²⁷ Конечно, на почетокот од 2017 година, Генералниот суд усвои нова пресуда по случајот *Gascogne* против СПЕУ²⁸ и додели штета во износ од 57.000 евра. СПЕУ повторно поднесе жалба за оваа пресуда пред самиот себе.²⁹

²⁵ Според член 335: Во секоја држава-членка, Унијата има најшироко правно својство што им се признава на правните лица според нивните закони; таа, особено може да се здобие или да се ослободи од движен или недвижен имот и може да биде страна во судска постапка. За таа цел, Унијата е претставувана од Комисијата. Меѓутоа, Унијата е претставувана од секоја од институциите, преку нивната административна автономија, за прашања во врска со нивното работење.

²⁶ Поопширно во: Breuvar, C., Kye, C., *EU Court of Justice Battles with Itself on Delays at the General Court*, Jones Day Publications, April 2015.

²⁷ Одлично објаснување е дадено во: Alemanno, A., Pech, L, *Thinking outside the docket: a critical assessment of the reform of the EU's court system*, Common Market Law Review, No. 54, 2017, pp. 129-176.

²⁸ Court of Justice, Judgment of the General Court, Case T-577/14 *Gascogne v. European Union*, 10 January 2017.

²⁹ Court of Justice, Appeal by the Court of Justice C-138/17 P. against the judgment of the General Court, 17 March 2017. Она што е конфузно е што жалбите против Комисијата, Советот или Парламентот се претставени како такви во скратена форма (на пример: C-584/10P, C-104/16P, C-583/11P), додека жалбите на СПЕУ пред Судот се претставени, на

Во целина, имаме суд кој ја сменил својата судска практика во момент на усвојување на легислатива која самиот ја предложил; имаме решение за компензација на неразумни судски одложувања кои ја зголемуваат должината на постапките и нивните трошоци; повторно имаме суд, кој како тужена страна поднесува жалби пред самиот себе кога неговите финансиски интереси се директно инволвирани. Вака гледано, СПЕУ се појавува во неколку својства: како суд, како административен авторитет, како тужена страна и како легислативен авторитет. Повторно, ваквите својства на СПЕУ може да создадат чувство на активизам. Тие, исто така, не се позитивни за сликата на институцијата. Ова е јасно наведено во препораките на Европскиот парламент во резолуцијата од 29 април 2015 година „дека институцијата треба да се реорганизира на начин кој ќе доведе до појасна поделба меѓу правните и административни функции, доведувајќи ја поставеноста во линија со членот 6 од ЕКЧП за судиите да немаат ризик да треба да одлучуваат по жалби против акти во кои тие како авторитети биле директно вклучени³⁰.“

г. Некои пресуди на СПЕУ предизвикаа реакции и од националните судови. Една од нив е пресудата погоре објаснета за случајот *ОМТ* за контроверзните операции на ЕЦБ. Оваа пресуда по претходно одлучување поднесено од Германскиот уставен суд го одобрува ОМТ механизмот, така што, Германскиот уставен суд за пресудата експлицитно го критикува начинот на судското преоценување на СПЕУ на актите на ЕЦБ.

Второ, во 2015 година, СПЕУ ја донесе пресудата по случајот *Taricco*, каде сметал дека продолжувањето на рокот (во интерес на финансиските интереси на ЕУ) не ја прејудира кривичната одговорност на обвинетиот, бидејќи роковите се повеќе процедурални отколку суштински во природа. Ова одлучување има фундаментален удар на кривичниот систем и не посветува доволно внимание на фундаменталните права.³¹ Во овој контекст,

пример, како “European Union v. Gascogne” (C-138/17P), што го прави потешко нивното пронаоѓање.

³⁰ European Parliament Resolution 2014/2080(DEC) of 29 April 2015, Section IV – Court of Justice, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0124+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN#BKMD-35>, пристапено на 13 јуни 2018.

³¹ Од друга страна, Судот сметал дека Италијанското право не треба да се применува „без да се бара или чека претходно укинување на тие одредби по законски пат или било која друга уставноправна постапка“ Ова покренува значајни прашања имајќи го во предвид фактот дека таквата неприменливост е спротивна на фундаменталните права на обвинетиот признаени со уставот.

Италијанскиот уставен суд упати прашање да СПЕУ за преиспитување на својата пресуда.³²

Трето, Врховниот суд на Данска отиде подалеку во својата пресуда од 2016 година по случајот *Danske Industri* околу ефектите на ПФП и општите принципи на правото.³³ Овој случај го покренува прашањето за хоризонтална применливост на Повелбата и принципот на недискриминација како и нејзината примена да расправа помеѓу приватни страни во ситуации кога националното право е некомпатибилно со правото на ЕУ. Во својата пресуда по случајот, СПЕУ одговори на прашањата од Уставниот суд на Данска и го повика „каде што е потребно, да не ја применува било која одредба на националното право која е спротивна на општите принципи кои забрануваат дискриминација на основ на возраст“.³⁴ Уставниот суд на Данска реагира преку интерпретација на актот за пристапување на Данска во ЕУ заклучувајќи дека напишаните општи принципи на правото на ЕУ не се обврзувачки во правниот систем на Данска, исто така, презентирани и како реакција против активизмот на СПЕУ. Оттаму, не е за чудење што Врховниот суд на Данска не бил импресиониран при читањето на пресудата за *Danske Industri*.

Овдека имаме три национални суда каде, во една година, првиот го критикува СПЕУ за неговото слабо судско преоценување, вториот го прашува СПЕУ да ја разгледа својата одлука, додека третиот одлучува да ја занемари пресудата на СПЕУ. Земени заедно, нивното влијание е значително. Тие исто така може да придонесат кон фактот дека националните судии понекогаш се двоумат за покренување на постапка по претходно одлучување. Алтернативно, тие може да испратат нови прашања до СПЕУ доколку првата пресуда им се чини недоволна.

4. Можни решенија за намалување на судскиот активизам

Од погоре наведеното, јасно е дека судскиот систем на ЕУ се соочува со проблеми и треба да се преземат некои работи во оваа насока.

Прво, потребна е подобра употреба на мислењата на Генералните адвокати. Доста често, пресудите може да се поделат во две категории. Некои од нив ги земаат во предвид мислењата на Генералните адвокати, иако тоа не е задолжително за СПЕУ. Други пресуди се усвојуваат без никакво осврнување

³² Order 24/2017, https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/doc/recent_judgments/O_24_2017.pdf, пристапено на 13 јуни 2018.

³³ Case 15/2014, Judgment 6 December 2016. <http://www.supremecourt.dk/supremecourt/nyheder/pressemeddelelser/Pages/TheRelationshipbetweenEULawandDanishLawinacaseconcerningasalariedemployee.aspx>, пристапено на 14 јуни 2018.

³⁴ Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-441/14 *Dansk Industry v. Rasmussen*, 19 April 2016.

на мислењата на Генералните адвокати како и да не постојат, а тоа се едни од послабите пресуди.

Оттаму, подобро то користење на мислењата на Генералните адвокати ќе им помогне на странките и националните судови да го разберат размислувањето на судиите на СПЕУ. Понатаму, секогаш постоеле предлози за воведување на усогласени и спротивставени мислења во СПЕУ. Се додека се одржува постоечкиот систем на назначување, судиите ќе бидат видени како огледало на нивните држави-членки, впечаток силно интензивира од усогласените и спротивставени мислења. Во контекст каде судиите треба да ги подржуваат националните влади за да бидат повторно назначени, усогласените и спротивставени мислења може да станат постојан дел од кампањите за повторно назначување. Како и да е, сфатени сериозно, мислењата на генералните адвокати може да понудат доста корисна (дури и објективна) замена.

б. ИКТ е, исто така, суштинско за коректна анализа за ефикасноста на СПЕУ. До сега, таквата анализа остана ограничена. Година по година, институциите на ЕУ објавуваат извештаи укажувајќи дека бројот на судските предмети расте. Сепак, апсолутните бројки не рефлектираат апсолутно ништо во поглед на продуктивноста. Напротив, тие генерираат погрешна перцепција. На пример, во 2017 година, Претседателот на Генералниот суд објави дека бројот на апликации „експлодирал“. Но, статистиката може да покаже различна анализа. Во 2003 година, Генералниот суд имал 15 судии и 30 правни секретари и добивал 466 апликации. Во 2004 и 2007 година, ресурсите на Генералниот суд беа удвоени, односно од 15 отиде на 27 судии и од 30 на 81 правен секретар. Во 2015 година, институциите на ЕУ одлучија повторно да го удвојат Генералниот суд. Во 2018 година се 47 судии и 137 правни секретари. Во 15 години, бројот на случаи се удвои, бројот на судии за три пати поголем, бројот на правни секретари за четири пати поголем.³⁵

Понатаму, оптовареноста со случаи има тенденција на промена. СПЕУ годишно троши повеќе од 15 милиони евра во ИКТ. Овие инвестиции имаат за цел да ја намалат оптовареноста преку автоматизација на повеќето административни и аналитички функции. Ова се случи во некои од административните служби на СПЕУ. Продуктивноста во одделот за превод (број на страници преведени по единица персонал), на пример, значително се подобри. Во 2003 година, правен секретар се соочувал со 15.5 случаи годишно, додека во 2018 таа бројка спадна на 7.5 случаи.³⁶ Ова е далеку од рефлектирање на намалувањето на просечната преоптовареност по случај или редукција на работата со воведувањето на ИКТ инструментите. Парадоксално, повеќе ИКТ

³⁵ Seytre, D., *Le Tribunal européen explose-t-il? Justice européenne*, Le Jeudi, 11 May 2017, пристапено на 15 јуни 2018.

³⁶ Ibid.

инвестиции води кон помала и помала продуктивност по персонал. Ова е процената која Советот и Европскиот парламент требале да ја направат пред поддршката за удвојување на кабинетите на Генералниот суд. Генералниот суд, всушност, ја намали својата преоптовареност во 2015 година без ниту еден дополнителен судија, но со ангажирање на повеќе менаџерски мерки; парадоксално, резултатите во 2016 и 2017 година се положи, поради два фактора: зголемувањето на Генералниот Суд и погрешното раководење на некои држави-членки при именувањето на судиите.³⁷

в. Долгорочно, потребна е сеопфатна реформа на судскиот систем на ЕУ за да му се овозможи на СПЕУ да се концентрира на суштината, да обезбеди појасно и покомплетно размислување. Постои парадокс во легислативната стратегија на СПЕУ при сослушување на сите жалби (што е претставено како суштинска цел во укинувањето на Трибуналот за цивилна служба), истовремено барајќи разни начини за нивно забрзување, што не е најдобра гаранција за квалитет.³⁸ Ако жалбите се сериозно прашање, тие заслужуваат сериозно испитување. Во тој случај, СПЕУ ќе биде од поголема корист за страните во споровите доколку се врати структурата со специјализирани судови, каде Генералниот суд ќе се соочува со голем дел од жалбите.

Трослоен судски систем ќе му овозможи на СПЕУ да се фокусира подобро на својата мисија. Ќе се избегне удвојувањето на судии во Генералниот суд, кој ќе може да пресудува по жалбите на специјализираните судови. Процедурата за именување на судии може да се подобри со намалување на улогата на државите-членки. Може да се разгледува и предлог од единствен мандат од 9 години што сигурно ќе ја подобри независноста на судиите и ќе овозможи спротивставени и усогласени мислења. Доколку повторно се формираат специјализирани судови, бројот на судиите во истите може да се зголеми или намали според објективните потреби (наместо именување на дополнителни судии во Генералниот суд што е екстремно скапо). Може да се разгледа и потребата од укинување на правото на иницијатива на СПЕУ (која е полумонополска) за легислативна ревизија на статутот бидејќи оваа привилегија не постои во ниту една држава-членка, создава разни технички проблеми и притоа е во спротивност со принципот на поделба на власта.

³⁷ Alemanno A., Pech, L., *Thinking outside the docket...*, op.cit, pp. 152-155.

³⁸ До ваков заклучок имаат дојдено и некои судии на СПЕУ. Поопширно во: Van Der Woude, M., *In favour of effective judicial protection: A reminder of the 1988 objectives*, Concurrances, No. 4, 2014, p. 1; Collins, A., *The General Court: Enlargement or Reform?*, King's College Annual Law Conference, 11 March 2016, <http://www.kcl.ac.uk/law/research/centres/european/index.aspx>, пристапено на 16.06.2018

Заклучок

Како заклучок, критиките од националните судови потврдуваат дека СПЕУ треба подобро да се фокусира на својата основа, а тоа е уставната дебата. СПЕУ е една од најиновативните одлики на Договорите и едно од најзначајните измени во меѓународното право за време на втората половина на 20тиот век. Одигра значајна улога во минатото и придонесе за развојот на правото во Европа. Како и да е, сега е време да се прилагоди на некои аспекти. Во овој поглед, два суштински елементи треба да се имаат во предив.

Прво, доста работи се изменети и потребни се повеќе напори за соочување со новата улога на ПФП. Секоја организација која се зголемува (токму она што се случи со СПЕУ) треба да биде реструктурирана. Понатаму, со екстремна акумулација на овластувања доаѓа и екстремна потреба од внимание. Ниту еден суд во светот не ужива кумулативно толку многу судски улоги, екстремна административна автономија и полумонополство во легислативната иницијатива на судството. Ова има потреба од исклучителна претпазливост, инаку институцијата може да се перцепира како неконтролирана, дури и активистичка.

Второ, постои потреба од отворање на сериозна дебата околу иднината на судскиот систем во ЕУ. СПЕУ објави нова легислативна иницијатива со цел да биде потранспарентна. Сепак, зголемувањето на бројот на судиите во меѓувладина, бирократска и нестабилна структура треба да се напушти за поефикасни решенија. Треба да се реализира сериозна проценка на влијанието, по можност од независни експерти, на трошоците и придобивките од сите корисни решенија. ЕУ судството заслужува подобро, а со тоа и граѓаните на ЕУ.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Alemanno, A., Pech, L, *Thinking outside the docket: a critical assessment of the reform of the EU's court system*, Common Market Law Review, No. 54, 2017;
- Bobek, M., *Of feasibility and silent elephants: the legitimacy of the Court of Justice through the eyes of national courts*, Judging Europe's Judges, No. 206;
- Breuvart, C., Кye, C., *EU Court of Justice Battles with Itself on Delays at the General Court*, Jones Day Publications, April 2015;
- Case 15/2014, Judgment 6 December 2016.
<http://www.supremecourt.dk/supremecourt/nyheder/pressemeddelelser/Pages/TherelationshipbetweenEULawandDanishlawinacaseconcerningasalariedemployee.aspx>, пристапено на 14 јуни 2018;
- Collins, A., *The General Court: Enlargement or Reform?*, King's College Annual Law Conference, 11 March 2016, <http://www.kcl.ac.uk/law/research/centres/european/index.aspx>, пристапено на 16 јуни 2018;

- Court of Justice, Appeal by the Court of Justice C-138/17 P. against the judgment of the General Court, 17 March 2017;
- Court of Justice, Judgment of the Court of First Instance, Case T-177/01 Jego-Quere v. Commission, 3 May 2002;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case 26/62 Van Gend en Loos v. Netherlands Inland Revenue Administration, 5 February 1963;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case 341/05 Laval v. Swedish Building Workers Union, 18 December 2007;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case 6/64 Costa v. Enel, 15 July 1964;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-131/12 Google Spain v. AEPD, 13 May 2014;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-144/04 Mangold v. Helm, 22 November 2005;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-157/15 Samira Achbita v. G4S Secure Solutions, 14 March 2017;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-185/95 P Baustahlgewebe GmbH v. Commission, 17 December 1998;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-273/04 Poland v. Council, 23 October 2007;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-34/09 Zambrano v. ONEm, 8 March 2011;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-385/07 Duales System Deutschland GmbH v. Commission, 16 July 2009;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-40/12 P., Gascogne v. Commission, 26 November 2013;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-417/04 P Regione Siciliana v. Commission, 2 May 2006;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-438 International Transport Workers Federation v. Viking Line, 11 December 2007;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-441/14 Dansk Industry v. Rasmussen, 19 April 2016;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Case C-62/14 Outright Monetary Transactions (OMT) 16 June 2015;
- Court of Justice, Judgment of the Court, Joined Cases C-203/15 and C-698/15 Tele2 and Watson, 21 December 2016;
- Court of Justice, Judgment of the General Court, Case T-577/14 Gascogne v. European Union, 10 January 2017;
- European Parliament Resolution 2014/2080(DEC) of 29 April 2015, Section IV – Court of Justice, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0124+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN#BKMD-35>, пристапено на 13 јуни 2018;

- Hailbronner, K., Thym D., *Annotation of case C-34/09*, Common Market Law Review, No. 48 (4), 2011;
- Kuner, C., The Court of Justice of EU's Judgment on the 'Right to be Forgotten': An International Perspective, European Journal of International Law, 20 May 2014;
- Lenaerts, K., *The Court's outer and inner selves*, Judging Europe's Judges, Hart 2013;
- Mazak, J., Moser, M., *Adjudication by reference to general principles of EU law: a second look at the Mangold case law*, Judging Europe's Judges, Hart 2013;
- Opinion of Advocate General Cruz Villalón, Case C-62/14 Outright Monetary Transactions (OMT), 14 January 2015;
- Opinion of Advocate General Kokott, Case C-157/15 Samira Achbita v. G4S Secure Solutions, 31 May 2016;
- Opinion of Advocate General Ruiz Jarabo Colomer, Regione Siciliana v. Commission, 12 January 2006, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62004CC0417&from=EN>, пристапено на 10 јуни 2018;
- Opinion of Advocate General Saugmandsgaard, Joined Cases C-203/15 and C-698/15 Tele2 and Watson, 19 July 2016;
- Opinion of General Advocate Jaaskinen, Google Spain v. AEPD, 25 June 2013, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=138782&doclang=EN>, пристапено на 10 јуни 2018;
- Opinion of General Advocate Poiares Maduro, Poland v. Council, 21 June 2007, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62004CC0273&from=EN>, пристапено на 10 јуни 2018;
- Opinion of General Advocate Sharpston, Zambrano v. ONEm, 30 September 2010, <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62009CC0034&from=EN>, пристапено на 10 јуни 2018;
- Opinion of General Advocate Wathelet, Case C-580/12 P Guardian Industries Corp. v European Commission, 29 April 2014;
- Order 24/2017, https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/doc/recent_judgments/O_24_2017.pdf, пристапено на 13 јуни 2018;
- Seytre, D., *Le Tribunal européen explose-t-il? Justice européenne*, Le Jeudi, 11 May 2017, пристапено на 15 јуни 2018;
- Tridimas, T., Poli, S., *Locus standi of individuals under Article 230(4): the return of Euridice?*, Continuity and Change in EU Law, 2008;
- Van Der Woude, M., *In favour of effective judicial protection: A reminder of the 1988 objectives*, Concurrences, No. 4, 2014;
- Weiler, J., *Epilogue: the Judicial after Nice*, во G. De Burda, G., and Weiler, J., (eds.), *The European Court of Justice*, Oxford University Press, 2001;

Woods, L., *Data retention and national law: the ECJ ruling in Joined Cases C-203/15 and C-698/15 Tele2 and Watson*, EU Law Analysis, 21 December 2016;